

APUNTS SOBRE LA
GUERRA DEL FRANCÈS
A SANT ESTEVE DE
PALAUTORDERA

JOAN PORTALS

INTRODUCCIÓ

La coneguda com a *Guerra del francès*, un període de la nostra història que va de l'any 1808 al 1814, ha estat objecte de nombrosos estudis que l'han abordat en la seva gran complexitat i han intentat oferir una visió global dels esdeveniments. Tot plegat ha produït una extensa bibliografia que permet, avui dia, tenir una idea força exacta del que van suposar aquells anys difícils en la vida dels nostres pobles i ciutats.

Es tracta d'una època en què el nostre país va patir les conseqüències d'un conflicte internacional entre dues grans potències, França i Anglaterra, en uns moments en què l'estat absolut bastit per la monarquia borbònica feia aigües per totes bandes, abocat a una profunda crisi financera i política.

En un context de crisi general i desprestigi de les institucions, l'any 1808 es produí un aixecament de les classes privilegiades i dels estaments populars contra el primer ministre Godoy (motí d'Aranjuez), a qui es responsabilitzava de la situació del país. Aquest moviment, però, va esdevenir un aixecament violent contra els ocupants francesos i es va convertir immediatament en una guerra de resistència contra l'invasor, de manera que sovint es feia difícil destriar la vessant patriòtica de l'estrictament revolucionària contra l'Antic Règim.

Durant gairebé sis anys es va lluitar per garantir la continuïtat del monarca legítim i dels principis que conformaven la ideologia tradicional, encara que la realitat anava introduint canvis polítics i socials que acabarien per conduir a l'aparició d'un sistema liberal i el protagonisme del poble es feia palès al costat del tradicional de les classes dirigents, les quals mantenien actituds sovint contradictòries i vacil·lants.

La intervenció del poble en la guerra es produeix mitjançant el sistema de guerrilles, que fan la competència als exèrcits regulars. A Catalunya, concretament, el reclutament de miquelets i sometents als pobles significa moltes vegades un contrapoder respecte els militars de l'exèrcit espanyol que operen al principat, les relacions amb els quals no acostumen a ser precisament cordials. En aquest sentit, diverses fonts documentals franceses confirmen que es manté el sentiment diferencial català després d'un segle de centralisme borbònic, sentiment que l'invasor intentà aprofitar combinant l'ocupació militar amb una política d'integració que va fracassar.

La documentació i la bibliografia a què ha donat lloc l'estudi d'aquest període històric dibuixa unes accions de guerra, uns moviments de tropes pel territori i uns enfrontaments entre els exèrcits i d'aquests amb les guerrilles a hores d'ara perfectament definits i documentats. Al mateix temps, però, ens deixa entreveure una altra realitat molt dura que hagueren de sofrir les nostres viles i pobles: impostos ordinaris i extraordinaris (que calia pagar als dos bàndols en lluita); prestacions de tota mena (jornals forçats, bagatges); saqueig d'uns i d'altres; confiscacions d'aliments, bestiar i tota mena de productes; construcció obligada de fortificacions i vies de comunicació; allotjaments forçats de tropes amb els seu corresponent manteniment...

Tot això es produïa en un context de fam i misèria generals, d'extensió de les epidèmies i de mortalitat, i d'unes actuacions d'uns i altres no sempre exemplars: col·laboracionisme amb els ocupants, intents d'exempció fraudulenta de les quintes, increment del bandidatge, dèrserció de molts soldats, violència dels exèrcits contra la població civil, fuga dels benestants i de les autoritats de les poblacions assetjades... Era evident que qui va suportar el pes de la guerra van ser les classes populars, pagesos i masovers.

Aquest coneixement d'aquells anys difícils s'ha pogut fer gràcies a l'estudi de les fonts generals combinades amb les d'àmbit més local, que permeten acabar de perfilar el que va significar la Guerra del francès al nostre país.

En aquest treball ens proposem estudiar, amb el màxim detall que la conservació de la documentació local ens permeti, el que van significar aquells sis anys en la vida d'una petita població del Baix Montseny, Sant Esteve de Palautordera.

Per fer-se càrrec del que podia significar la guerra a Sant Esteve cal prestar atenció a la seva situació geogràfica en relació a les principals vies de comunicació i d'aprovisionament de les tropes en lluita, el centre de la seva comarca natural, Sant Celoni, i la muntanya del Montseny, sovint protagonista i escenari dramàtic del conflicte.

A Catalunya, el combat més important de la guerra no es va lliurar als camps de batalla ni en els setges de les places fortes (Figueres, Girona, Hostalric...), sinó a l'entorn de les vies de comunicació i de la distribució dels aliments que feien possible el manteniment de les nombroses forces en lluita.

Precisament, una de les rutes que travessava el país era la que comunicava Girona amb Barcelona, interceptada contínuament pels patriotes insurgents. Aquesta ruta es dividia a Hostalric entre una via que seguia la costa i una interior que passava per Sant Celoni en direcció a Granollers i Barcelona. Bloquejat des del principi de la guerra el camí de la costa, la ruta d'interior era via de pas obligada, encara que la seva dificultat (tant pel terreny boscós i difícil dels vehicles com per la presència dels somentents

dels pobles propers) el feia especialment perillós. En aquest sentit, el protagonisme de la vila de Sant Celoni en els esdeveniments bèl·lics d'aquells anys i en les successives ocupacions per part dels francesos s'expliquen per la seva situació geogràfica, al peu del camí ral, a mig camí entre Girona i Barcelona.

Sant Esteve de Palautordera, en canvi, tenia una situació geogràfica decantada d'aquesta ruta principal de comunicació, que la feia, en principi, estar més al marge de la presència francesa, almenys fins al mes de novembre de 1809, quan els francesos es van establir permanentment al poble veí, Santa Maria de Palautordera, de cara a tenir una base per a les seves operacions al Montseny. Amb anterioritat a aquest moment, les actuacions dels invasors eren puntuals, encara que no descartables en absolut, com va passar el mes d'abril de 1809, en què es van produir enfrontaments armats al mateix poble del Montseny, l'accés al qual es feia principalment des de Sant Esteve de Palautordera.

Els altres dos aspectes rellevants de la situació geogràfica del poble tingueren també importància en el desenvolupament dels esdeveniments durant aquells anys: la proximitat de Sant Celoni feia que les tropes (franceses o espanyoles) que tenien presència a la vila s'arribessin a Sant Esteve en recerca d'aprovisionaments diversos i el rerefons del Montseny (amb la massiva presència de refugiats a les parts més altes) convertí el poble en un lloc de pas d'uns i altres. Seguidament veurem com les fonts locals de què disposem confirmen aquesta realitat.

ELS ANYS DE GUERRA A SANT ESTEVE VISTOS A TRAVÉS DEL LLIBRE D'ÒBITS DE LA PARRÒQUIA. COMPARACIÓ AMB LES DADES D'ALGUNS POBLES VEÏNS

La principal font local d'informació a Sant Esteve és el llibre d'òbits de la parròquia, sortosament conservat, el qual conté les defuncions ocorregudes en aquells anys. Curiosament, presenta diferències significatives respecte als llibres del mateix període d'altres parròquies montsenyiques properes, que al llarg dels anys he tingut ocasió de consultar: Fogars de Montclús, Campins, Arbúcies, Sant Celoni...

Una primera diferència és que mentre molts d'aquests llibres contenen alguna referència general a les malvestats i desgràcies que el poble respectiu es veu obligat a suportar per causa de la guerra, el de Sant Esteve pràcticament no ho esmenta ni senyala en cap moment que el poble hagi estat envaït pels francesos.

Un altre tret diferencial és que en altres pobles les anotacions sovint apareixen escrites de manera més o menys irregular, cosa que indica que potser no eren fetes en el moment en què els òbits es produïen i que alguns

d'aquests ni tan sols eren objecte d'inscripció. El llibre d'òbits de Sant Esteve és –amb una sola excepció que explicaré– d'una pulcritud formal evident i les seves inscripcions semblen fetes d'una manera regular sense cap referència a moments especialment dramàtics.

Aquesta excepció a la qual em referia es produeix a l'inici de l'any 1811, en què la pàgina apareix socarrimada i lleugerament malmesa, fet que coincideix amb un període de sis mesos (de gener a juny d'aquell any) on es constata una única inscripció, cosa realment improbable que correspongués a la realitat. Aquesta aparent anomalia coincideix amb el fet que el rector –que fins aleshores era qui generalment signava les inscripcions– no apareix de nou fins acabada la guerra i el que signa és el vicari de la parròquia.

Pel que fa al nombre de defuncions del període es manifesta una diferència important entre dues realitats. Per una banda, la dels pobles situats al peu d'una via de comunicació (Sant Celoni o Arbúcies) o bé a les parts més altes del Montseny (Fogars de Montclús) i, per l'altra, la dels pobles situats en un escenari que podríem, qualificar com a secundari del conflicte, com seria el cas de Sant Esteve de Palautordera o Sant Antoni de Vilamajor (la Vilanova de Vilamajor d'aleshores), i en menor grau, de Santa Maria de Palautordera, amb el cas especial de Campins, que estaria en una situació intermèdia.

En un o altre cas, les dades són substancialment diferents. Mentre a Sant Celoni, i especialment a Arbúcies o Fogars de Montclús, el nombre de defuncions és extraordinàriament elevat en relació al nombre d'habitants del poble respectiu, als altres llocs esmentats les xifres –tot i que molt elevades en relació a un any normal– indiquen que les conseqüències de la guerra els van afectar menys greument.

Veiem-ho. A la parròquia de Fogars (que recordem arriba fins a la mateixa vall de Santa Fe), l'any 1810 les defuncions registrades són 171, quan el promig dels anys anteriors i posteriors a la guerra no supera gaire la xifra de 10 (amb alguna excepció puntual que arriba a 22 òbits en un any). La causa la varem explicar en un treball publicat al núm. 11 d'aquestes Monografies (any 1996): les parts més altes del Montseny van ser lloc de refugi d'un nombre elevadíssim de fugitius que cercaven refugi a la muntanya, i van sucumbir en gran nombre a causa de les extremes condicions climàtiques, de la misèria general i de la consegüent propagació de malalties i epidèmies diverses.

Arbúcies, una població que a principis del segle XIX tenia un miler d'habitants, l'any 1809 va registrar 401 defuncions, degudes en bona part a la seva situació com a lloc de pas dels francesos que des de la Plana de Vic anaven a assetjar Hostalric o dels combois que duïen aprovisionaments a les tropes que ho feien. Com a conseqüència d'aquesta situació geogràfica, els francesos van patir nombrosos atacs de les guerrilles que esperaven el seu pas

i, com a represàlia el poble va ser objecte de diversos incendis i saqueigs.

Sant Celoni, per altra banda, multiplica també durant la guerra el nombre habitual de defuncions, les quals arriben a 287 l'any 1809 i a 120 el 1810. Per causa de la seva situació, a mig camí entre Girona i Barcelona, la vila es va veure envaïda pels francesos en diverses ocasions, la seva gent va fugir sovint a la muntanya, va ser objecte de dures represàlies i el resultat de tot plegat va ser el que registra el seu llibre d'òbits.

En canvi, la situació, una mica apartada de les principals vies de comunicació, de les dues Palautorderes i potser també de Sant Antoni de Vilamajor va ser una mica diferent en aquells anys. A Santa Maria de Palautordera, que l'any 1936 va veure com el seu arxiu parroquial era cremat, coneixem les dades que va recollir l'estudiós celoní Miquel Grivé al seu opuscle *Guerra dels francesos 1808-1813* publicat l'any 1934. El poble té unes xifres de mortalitat certament elevades en relació al nombre d'habitants, però limitades als anys 1809 i 1810 (96 i 111 òbits respectivament) i lluny de les que es registren, per exemple, a Fogars de Montclús o Arbúcies. Què havia passat? Doncs que, fins que els francesos es van establir de manera permanent al poble, el qual va passar a ser una base d'operacions per les seves incursions a la muntanya del Montseny, Palau va gaudir d'una certa tranquil·litat que es va alterar a partir de la presència d'aquesta guarnició a finals de 1809 i de l'extensió d'una epidèmia al llarg de 1810.

A Vilamajor sembla que la situació va ser força semblant a la que comentarem respecte a Sant Esteve. Els llibres no registren pròpiament accions de guerra i sí un increment del nombre d'habitants i de defuncions a causa de la presència de nombrosos refugiats. També l'any 1810 apareixen llacunes en la correlació de les inscripcions que podrien indicar, com diu Grivé en l'esmentat opuscle, que la població podia haver fugit temporalment del seu lloc habitual de residència.

Tot seguit, passaré a comentar les dades corresponents a l'objecte d'aquest treball, que és el poble de Sant Esteve de Palautordera, dades que resulten del seu llibre d'òbits que es conserva a la rectoria de Palau, poble amb el qual actualment comparteix rector. Voldria observar, abans, però, que aquestes dades no coincideixen del tot amb les que figuren al llibre d'Antonio Pérez Lara que amb el títol *Temps de records* va publicar l'Ajuntament de Sant Esteve de Palautordera l'any 2000. En aquesta obra, figura una *Estadística demogràfica anys 1803-1819*, en la que apareixen unes xifres que no es corresponen exactament amb les que figuren al llibre d'òbits esmentat i que són sensiblement més elevades en els anys 1809 i 1810.

En primer lloc, exposarem les xifres dels anys anteriors i posteriors a la guerra, per poder comparar-les amb les del període 1808-1814.

Any	Defuncions	Any	Defuncions
1800	21	1815	19
1801	15	1816	11
1802	9	1817	20
1803	28	1818	14
1804	18	1819	20
1805	18	1820	19
1806	25		
1807	19		

Com es pot veure, el promig de defuncions per any seria lleugerament superior a 18. Tot seguit compararem aquestes xifres amb les corresponents als anys de guerra.

Any	Defuncions
1808	40
1809	59
1810	85
1811	11
1812	33
1813	18
1814	18

Una primera anàlisi d'aquestes xifres ens confirma que la incidència de la guerra al poble no va ser potser tan gran com en els pobles situats al peu de les vies de comunicació per les quals transitaven habitualment els combois o les tropes franceses o en aquells que van servir de refugi massiu d'expatriats a causa de la seva situació en plena muntanya del Montseny, com va ser el cas de Fogars de Montclús. Tot i així la mortalitat, com a tot arreu, es dispara l'any 1809 i, sobretot el 1810. Veiem-ho amb més detall.

En primer lloc, l'any 1808, malgrat que les defuncions dupliquen el nombre habitual, no es detecta per enlloc el conflicte. Dels 40 òbits registrats, la meitat (20 exactament) corresponen a albats (en situacions de guerra el nombre de defuncions d'albats acostuma a ser molt inferior a les d'adults). La resta semblen obeir a causes naturals, ja que són de gent nascuda o vinculada al poble per matrimoni on resideixen habitualment. Una excepció: apareix

L'Auleda.

per primera vegada la paraula "expatriat" al referir-se a la defunció de Pere Cortés, perxer de Barcelona, natural de Vilamajor, fill de Segimon Cortés, pagès i refugiat a Sant Esteve.

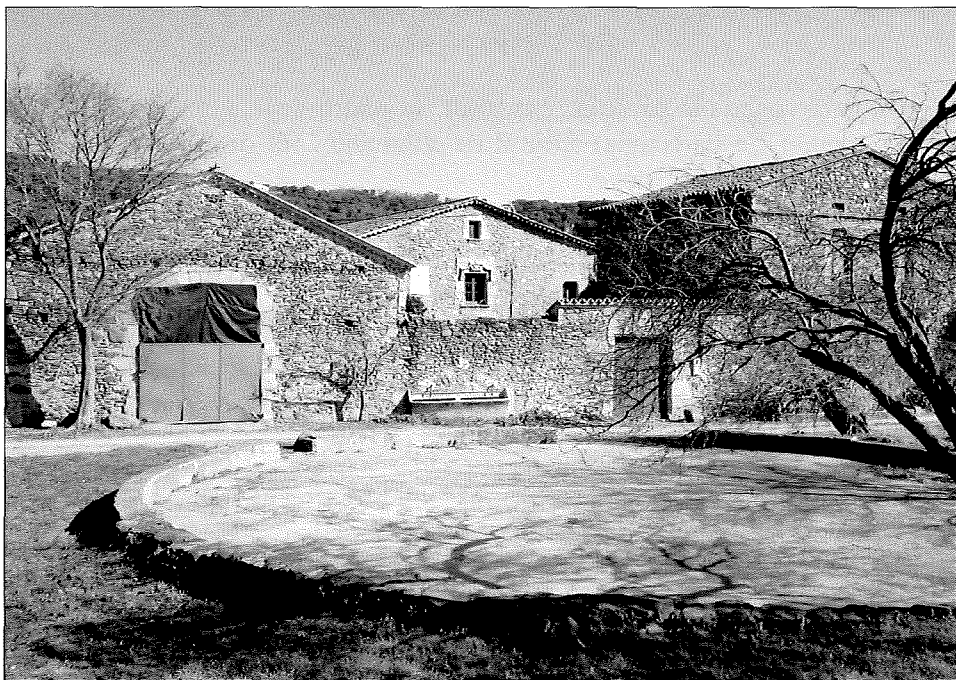
L'any 1809 la situació comença a canviar i, encara que no hi figura cap mort violenta relacionada amb la guerra, comencen a aparèixer "expatriats" que moren al poble on han cercat refugi fugint de la guerra que afecta als seus llocs de residència habituals. Concretament de les 59 defuncions (30 d'adults i 29 d'albats), 14 corresponen a refugiats. L'origen d'aquests és Granollers (2), Centelles (2), Barcelona (2), Seva, Tona, La Castanya, Caldes de Malavella... Són dades que permeten suposar que Sant Esteve s'havia ja convertit en un lloc de refugi encara que no es detecta una presència massiva d'"expatriats".

Amb motiu d'aquestes inscripcions, el llibre esmenta per primera vegada la guerra i els francesos. Així, quan anota l'òbit de Coloma Marc, habitant de Granollers, "refugiada per la invasió dels francesos" o en l'òbit de sor Antònia Fàbra, "monja de santa Clara a Perpinyà, natural de Sant Esteve d'Egat, França, habitant antigament al seu monestir de Perpinyà, expatriada d'aquella ciutat, es retirà a Seva i assetjada allí pels francesos es refugià a Sant Esteve". El que no es troba és cap referència a accions de guerra, enfronta-

ments o presència de soldats de tropes regulars d'un o altre bàndol ni tampoc de miquelets o sometents.

L'any 1810 significa un canvi substancial tant pel que fa al nombre de defuncions, a l'edat dels difunts, al nombre de refugiats i a la menció d'alguna mort violenta a mans dels francesos. En primer lloc, les defuncions arriben al màxim: 85, de les quals 24 corresponen a refugiats per causa de la guerra. Aquests refugiats sovint s'allotgen a masies del poble (can Calls, can Auleda, can Bonamic, can Marc, can Martorell, el castell de Fluvià...) i procedeixen de diversos llocs: Barcelona, Girona, Granollers, Sant Celoni, Hostalric... La seva situació, és -en principi- més estable que la dels que viuen en plena muntanya en cabanyes i refugis ocasionals sotmesos a tota classe d'inclemències meteorològiques, la mortalitat dels quals es compta per centenars en les alçades i boscos del Montseny.

En aquest 1810, el nombre d'adults morts és molt superior al d'albats, 68 i 17, respectivament, i encara que les inscripcions no ho esmenten explícitament és de suposar, com passa en localitats properes, que les epidèmies van contribuir a la mort de gent allotjada en precàries condicions. Cal destacar, a més, que aquest any trobem les primeres morts violentes per causa de la guerra: el 23 de març, Ramon Moles, fuster, natural de Sant Esteve, de 50 anys, va

Can Bonamic.

ser "mort pels francesos". I el 14 d'abril, morí per la mateixa causa Bertomeu Recolons, de 35 anys, bracer, natural també de Sant Esteve.

Precisament, cap a finals d'aquell mes d'abril de 1810 (el dia 26) s'anota al llibre que "se comença de enterrar en lo cementiri nou per ser ple lo vell". I, si comptem amb detall i mes per mes, ens adonarem que el màxim de mortalitat al poble es concentra precisament al primer semestre d'aquell any amb una punta als mesos d'abril (19 defuncions) i maig (15). Comparant aquestes dades amb les que resulten del terme veí, Santa Maria de Palautordera, resulta que en aquest període els francesos (establerts a Palau des de finals de 1809) ocasionen diverses morts a la zona que, a més, pateix els efectes d'una epidèmia.

M'he referit al principi a les anomalies de conservació detectades en les pàgines (cremades) del llibre referents als òbits de l'any 1811 que, de fet s'inicien al mes juliol, amb excepció d'una inscripció que correspon al mes d'abril. Per aquest motiu i potser per una menor incidència de la guerra i les epidèmies que abans havia comportat, el nombre de defuncions és excepcionalment baix, ja que són només 15, amb la particularitat que les d'albats (8) superen per primera vegada en aquells anys a les d'adults (7).

Malgrat que la presència "d'expatriats" sembla haver disminuït notablement, ja que se'n registren només 3 (2 procedents de Barcelona i 1 de

Can Marc.

Granollers), al llibre hi consten dues morts violentes, encara que una d'elles es produí lluny del poble: Va ser la de Josep Ginesta, un jove de 16 anys, que "morí a La Costa del Montseny d'un cop de bala, segons digueren" i que un cop mort fou portat a Sant Esteve.

L'altra mort violenta en aquell 1811 es va produir el 12 de desembre. El difunt, segons diu el llibre, era una persona "incògnita" que va ser trobada "cerca de la capella de Santa Margarida morta d'una estocada". La inscripció demostra no ser conegut el causant de la mort i sí que el seu enterrament es produí prèvia la intervenció de la justícia i el batlle del poble, cosa que podria indicar que la mort podia ser deguda a delinqüents comuns, per altra banda molt abundants en aquells temps de confusió i d'abundància de gent desesperada sense mitjans de subsistència.

L'any 1812 presenta un nombre de defuncions que torna a ser relativament elevat i que es reparteix bastant regularment al llarg de l'any: 33 òbits, amb un nombre d'adults (22) que duplica al d'albats i amb la presència, altra vegada, de diversos refugiats i, a més, de transeïnts que demanaven almoïna. Com a novetat rellevant, trobem que per primera vegada està documentada la presència de tropes del general Milans del Bosc allotjades al poble. Aquestes tropes segurament participen a les accions de guerra que tenen lloc al Baix Montseny i sobretot entre el Pla de Palautordera, Mosqueroles i el poble del Montseny. Queda constància de la mort d'alguns d'aquests soldats, bé per raons naturals o de guerra o bé afusellats per ordre del seu superior, és de suposar que per deserció.

Tot plegat ens indica clarament que l'any 1812 la guerra va rebrotar de manera molt violenta a la zona. Sant Esteve i el seu entorn immediat van tenir més protagonisme com a escenari relativament continuat d'accions de guerra del que segurament havien tingut en anys anteriors, en els quals les funestes conseqüències de la guerra s'havien produït més per causa de la mortalitat originada per les males condicions de vida dels refugiats i per accions puntuals que per una acció continuada dels francesos al poble o als seus voltants. També es manifesta la presència de molts soldats allotjats a diverses masies del poble.

Farem un breu repàs d'aquell any. El dia 11 de febrer varen ser "passats per les armes" per ordre de la Junta Militar d'Arenys de Mar i del general Francisco Milans tres soldats (suposem que desertors en uns dies en què sabem que les tropes d'aquest general que operaven a la muntanya del Montseny eren hostilitzades pels francesos i van haver de replegar-se a Sant Esteve de Palautordera i Mosqueroles (Santa Magdalena). Els soldats eren Isidre Tarragona Casellas (de 24 anys, natural de Vilamajor), Antoni Rodon Manresa (bracer, de 23 anys, natural de Vilanova -Sant Antoni- de Vilamajor) i Josep Joandó Marlet (bracer de 23 anys, natural de Massanes).

Dies després (la inscripció porta data de 18 de febrer i diu "poc més o menys") morí a Can Corney un soldat de la divisió del mateix general Milans del Bosch, de nom Joaquim Berga i natural de Sant Privat de Bas (Garrotxa), mentre el 9 de maig següent un altre soldat de la mateixa divisió moria a can Mir on estava allotjat "de mort natural"; no consta el nom. En el primer cas no es fa constar les circumstàncies ni la causa de la defunció.

La misèria i la fam eren molt grans en aquells moments i es detecta, com mai fins aleshores, la presència de gent procedent d'altres llocs, "expatriats i transeünts" que passen o s'allotgen temporalment a Sant Esteve demanant almoina. Així el 16 de març mor a can Montclús un "incògnit que captava", el 9 d'abril següent ho fa Raimunda Colomer, natural de Vilassar de Dalt i habitant de Badalona que "passava per Sant Esteve buscant almoines", el 21 de maig una nena de 13 anys, Maria Serra, de Sant Martí de Provençals; el 20 de juny Teresa Colomer, de 20 anys, que demanava almoina com la germana morta anteriorment i el 23 de juny consta la defunció de Joan Miquel, un albat de 18 mesos, natural de Mataró, fill d'un mitger de Breda que passava pel poble captant. Tots ells foren enterrats per amor de Déu.

Encara trobem algunes inscripcions de defuncions de persones expatriades (de Palau, de Campins, d'Esparreguera...) que continuaven refugiades a Sant Esteve.

L'any següent, el 1813, el nombre d'òbits registrats assoleix el promig natural al poble (que està al voltant dels 18) i no hi ha cap dada que ens recordi l'estat de guerra, que es troba ja a les acaballes. Aquest any les defuncions d'albats (11) superen les d'adults (7), situació que s'inverteix l'any següent, el 1814, en que es registren el mateix nombre de defuncions, 18, amb 7 albats i 11 adults. La vida a Sant Esteve comença a normalitzar-se.

EL LLIBRE DELS TESTAMENTS DAVANT EL RECTOR COM A FONT AUXILIAR D'INFORMACIÓ SOBRE LA VIDA I LA MORT A SANT ESTEVE EN ELS ANYS DE LA GUERRA

La institució del testament davant del rector ha estat vigent fins fa pocs anys a Catalunya. Va tenir una importància cabdal en temps passats, sobre tot en ambients rurals més o menys allunyats dels llocs on residia el notari públic, quan les comunicacions no eren fàcils i la població vivia disseminada en masos allunyats. En el cas de Sant Esteve les notaries més properes eren o bé la de Monclús, amb seu a Santa Maria de Palautordera, o bé la de Sant Celoni.

Per aquest motiu era freqüent que el rector del poble assumís també el paper de notari, en uns temps on exercia un paper protagonista en la vida i la mort dels seus feligresos. En èpoques en que l'esperança de vida era curta, la natalitat alta i la mortalitat també elevada, la presència del rector era habi-

tual a les cases, de manera que bateigs, matrimonis i defuncions es succeïen amb una rapidesa que avui ens sorprendria. Doncs bé, en aquest context, l'administració dels darrers sagraments als malalts en molts casos comportava també el dictat de les disposicions de darrera voluntat davant el rector que els administrava. El testament davant el notari quedava reservat, generalment, a les persones amb patrimonis més importants que acostumaven a preveure el destí dels seus béns amb més temps i abans que la malaltia els obligués a fer-ho de manera ràpida quan les seves facultats físiques estaven ja deteriorades.

De totes maneres, no tothom disposava les seves últimes voluntats mitjançant testament, fos del tipus que fos, però sí que el fet de que el nombre de testaments es mantingui en uns nivells habituals és un senyal d'una certa normalitat a la vida del poble. En aquest sentit, a Sant Esteve, ni en els moments més durs d'aquells anys de guerra i tribulació deixen d'atorgar-se testaments davant el rector i fent un repàs d'aquestes disposicions podrem també entreveure una part de la realitat d'aquells anys.

Fem-ne un petit anàlisi. L'any 1808 es transcriuen al llibre cinc testaments fets en presència del rector (un nombre habitual en aquell temps al poble) i cap d'ells fa entreveure l'existència de la guerra. Es tracta de testaments de gent resident habitual al poble que o bé hi ha nascut o ha accedit al veïnatge per matrimoni.

El 1809 es repeteix el nombre de testaments, cinc, però un d'ells és fet per una dona, Teresa Lacroix, natural de Barcelona, vídua en segones núpcies, i "refugiada a Sant Esteve per les turbulències dels temps". Aquestes turbulències passen a principis de setembre d'aquell any, data del document. Els altres quatre testaments són de residents i naturals del poble.

Ni l'any 1810 deixen d'atorgar-se testaments en presència del rector, fet que indica que, malgrat tot, la vida continua amb una certa normalitat. En consten sis, dos dels quals corresponen a persones "expatriades". Un d'ells és el d'un mosso dels caputxins de Sant Celoni, Martí Millet, qui es troba refugiat a la casa d'en Josep Volart, pagès; l'altre és el de Josep Sala, un bracer del qual no es diu la procedència, i en ell intervenen com a testimonis dues persones expatriades "de Sant Jaume" (sense més detalls).

En els primers mesos de 1811 no hi ha datat cap testament, fet coherent amb el que resulta del llibre d'òbits abans esmentat el qual tampoc registra anotacions. El primer que veiem és del mes de maig i correspon a una dona embarassada refugiada al mas Prat de Sant Esteve. És natural de Vacarisses, residia a Manresa i és vídua d'un hostaler d'aquesta ciutat. Els altres testadors són naturals de Campins i La Costa del Montseny, respectivament.

L'any 1812 registra sis testaments en poder del rector, tres dels quals són de persones refugiades al poble procedents d'Arenys de Munt, Hostalric

Can Garbeller.

i Riudeperes. Del sis, el més interessant i colpidor és el d'un dels soldats condemnats a mort a que abans ens hem referit. Josep Joandó Marlet, "treballador antes i en el dia soldat", de 23 anys, natural de Massanes, ens explica la seva situació: "trobantme en casa Garbeller pres, sita dita casa en la parròquia de Sant Esteve de Palautordera i estant jo sentenciat a ser passat per les armes per ordre de la Junta militar d'Arenys i del general D. Francisco Milans i veient que en breu tinc de morir..." disposa les seves darreres voluntats, nomenant marmessors i executors del testament a Francesc Marlet, treballador, i a Màxima Mir, la seva muller, a qui designa com a usufructuària de tots els seus béns, mentre fa hereu al seu fill Joan (un infant de no més d'un any) a qui encarrega li faci dir 200 misses. Són testimonis de l'acte un fuster d'Arenys i Josep Deordal, vicari de Sant Esteve. Fet en una habitació de Can Garbeller l'11 de febrer de 1812...

A les acaballes de la guerra (no en sabem els motius) hi ha registrats només dos testaments, un l'any 1813 i l'altre el 1814, de dues persones del poble: Joan Cruixent Molins, pagès, i Josep Donadeu, treballador. Amb aquests completem un quadre que ens permet dibuixar una mica més les circumstàncies que es vivien en aquells anys i ens confirmarien en la idea que el poble vivia una certa "normalitat", encara que amb alternatives al llarg d'aquells anys.

Només ens queda el dubte de si alguns testaments atorgats en els anys 1811 i 1812 ho van ser realment davant el rector o bé davant el vicari que estava al seu lloc i la seva transcripció al llibre va ser feta posteriorment.

La relativa, però, normalitat a la qual abans al·ludíem ens fa suposar el fet del nombre de testaments que es van atorgar davant el rector en els anys immediatament anteriors a la guerra. És aquest: 1800, sis; 1801, dos; 1802, quatre; 1803, sis; 1804, 1805 i 1806, dos cada any; 1807, un. I en els anys posteriors les xifres no varien gaire, oscil·lant entre els dos i els cinc testaments cada any.

SANT ESTEVE A LA DOCUMENTACIÓ D'ÀMBIT SUPERIOR AL LOCAL

Tota vegada que els arxius municipals dels pobles no reculen generalment més enllà de la meitat del segle XIX, es fa difícil recopilar informació sobre els anys estudiats en aquest treball i cal recórrer a arxius en els que la informació d'abast local queda sovint molt diluïda en la documentació de caire més general. Aquesta, si bé permet fer-se una idea global dels esdeveniments, generalment prou coneguts, resulta poc adequada per enfocar la realitat local.

En aquest sentit, hauria estat impagable que s'hagués conservat la documentació de la Junta Corregimental del Vallès, que fins a la guerra civil es conservava perfectament a la parròquia de Canovelles i que l'any 1934 va poder estudiar Miquel Grivé en el treball que abans he esmentat. D'acord amb els seus comentaris, en aquest arxiu hi havia notable informació d'abast local, però –com tantes altres valuoses fonts d'informació sobre el nostre passat– va ser cremat durant el juliol de 1936, perdent-se la possibilitat d'aprofundir en la incidència de la guerra a la comarca del Vallès i als seus pobles. Per acostar-se a la història local d'aquests, el mateix Grivé recomanava “documentar-se en l'arxiu de la Junta de Defensa Corregimental del Vallès molt ben conservat en la parroquial de Canovelles (Granollers)”. Desgraciadament, avui no és ja possible seguir la seva recomanació pel que fa a aquest punt.

Recordem ara només que el paper d'aquestes Juntes Corregimentals va ser molt important, ja que tenien competència plena en matèria de Defensa en l'àmbit del seu territori i estaven en plena coordinació amb les Juntes locals o les restes dels antics Ajuntaments. La Junta Corregimental del Vallès s'havia constituït a Granollers l'11 de juny de 1808, i el 9 d'agost de 1809 es va fusionar amb la Junta de Mataró (amb la qual havia mantingut nombroses disputes) i va instal·lar-se a aquesta ciutat.

Perduda la possibilitat d'accedir a aquesta documentació, quedaven només dos arxius on poder ampliar dades de la guerra en relació a Sant Esteve de Palautordera. L'Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar (AHFF) i

l'arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), que conserva la documentació emanada de la Junta Superior de Catalunya durant aquells anys.

L'Arxiu d'Arenys de Mar recull bàsicament notícies de la part de Marina del Corregiment de Girona i només de manera esporàdica s'hi troba alguna informació referida als pobles de la conca de la Tordera, sobretot arran de les correries del general Milans, en la segona part de la guerra, en direcció a Sant Celoni i als pobles del seu entorn al Baix Montseny. La relació d'Arenys de Mar amb el Corregiment de Girona ve des del moment en què, perduda Girona, aquella població va esdevenir capital del seu Corregiment.

Part d'aquesta informació procedent de l'AHFF la va recollir l'any 1993 Josep Mª Pons Guri en el seu llibre *Diari d'uns anys de guerra, 1808-1814* i no l'he pogut ampliar substancialment després de consultes recents efectuades amb motiu del present treball.

De la consulta dels Fons Generals referents a aquells anys queden clars, però, quin eren els temes d'especial preocupació que hi surten de manera reiterada: la contribució de tots i cadascun dels pobles mitjançant pagaments, auxilis i càrregues diverses (la documentació, a vegades, parla eufemísticament de "sacrificis") al sosteniment de la guerra, el reclutament de la gent per integrar els sometents dels pobles... la deserció de molts soldats, etc.

A tall d'exemple, podem esmentar una ordre donada a Hostalric el mes de juliol de 1809, instant a què tothom acudeixi en defensa de la pàtria i a que el sometent de cada poble estigui preparat. Per fer-ho possible, s'ordena a cada Junta Local confeccionar un qüestionari sobre els homes de 16 a 40 anys, solters, vidus o casats que hi ha a cada poble, el nombre de sometents que aquest és capaç de reclutar, les armes de què disposa i els homes que saben disparar.

Altres documents recullen també la recaptació feta als diversos pobles del Corregiment del Vallès en blat i altres cereals. Un d'ells, datat el mes d'agost de 1811, especifica que a Sant Esteve de Palautordera s'havien recollit 18 quarteres i 7 quartans de blat, enfront de les 23 quarteres recaptades a Palautordera, les 16 a Sant Celoni o les 4 a Gualba.

Aquestes llistes d'aliments recaptats són congruents amb la manca general de queviures que es produeix a la segona meitat de 1811, que provoca un malestar general i és causa de que els regidors de molt pobles siguin amenaçats si no procuren l'avituallament de l'exèrcit, concretament de la Divisió de Milans del Bosch que opera per tota la zona del Baix Montseny. Aquesta situació, de fet, es perllonga fins ben entrat l'any 1812.

Per altra banda, la documentació de la Junta Superior de Catalunya que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó en gairebé 200 caixes, degudament catalogades, no és molt explícita en relació a aspectes d'àmbit estrictament local, encara que confirma moltes de les qüestions que acabem d'apuntar,

Castell de Fluvià.

especialment al període existent entre finals de 1811 i primers mesos de 1812 en el qual Milans del Bosch exerceix un control molt estricte a tots i cadascun dels pobles del Baix Montseny de l'allistament de soldats i de les possibles desercions que es puguin produir, tal com ens confirmen les dades obtingudes a nivell local de soldats passats per les armes a Sant Esteve.

Des de mitjans de 1811, al Vallès es produeix una qüestió que sorgeix a Granollers però que acabarà afectant també a la resta de poblacions: la necessitat d'instal·lar llocs de vigilància per alertar amb temps suficient de la presència dels francesos. Ja al mes de juliol d'aquell any, l'Ajuntament de Granollers es queixava del cost que per a ells representava el manteniment de sentinelles i llocs de vigia per prevenir la presència francesa. A la caixa núm. 19 es troba un document que lamenta que *"la población ha preferido vivir en los montes y ver quemadas y devastadas sus casas y haciendas en las cincuenta y tantas veces que han transitado por ella los satélites del tirano y cruel Napoleón... han expedido cuantiosas sumas en los tres años que dura la guerra para mantener centinelas"*... Acaben dient que no poden afrontar tots sols la despesa i volen que tots els pobles vallesans hi contribuixin.

És una qüestió que triga a resoldre's ja que alguns dels pobles petits es resisteixen a contribuir a aquesta despesa, i s'ha de nomenar una comissió per intentar distribuir-la amb certa equitat. Formen aquesta comissió Domènec Torrents de Caldes de Montbui, Josep Colomer de Llinars i Nicolau Vila i Bellit de Tagamanent, que acaben elaborant un expedient de repartiment de la despesa i d'instal·lació dels llocs de vigilància.

Aquest expedient inclou tot el Vallès fins a Breda i Riells, per una banda i fins a Tagamanent i La Móra, per l'altra, i determina el cost diari i setmanal per cada poble pel concepte de "*gastos por los centinelas para no ser sorprendidos por los enemigos...*". Pel que fa a Sant Esteve de Palautordera, la seva contribució diària havia de ser de 7 sous i 6 diners, mentre la quinzenal era de 5 lliures, 12 sous i 6 diners, quantitats no menyspreables si es té en compte que s'afegien a les innombrables requises en diners, en aliments, en bestiar, en llenya etc. que uns i altres els imposaven sense distinció d'exèrcit ni de bàndol.

Era la mateixa contribució, per exemple, que havia de suportar el poble de Montseny i una mica inferior a la de Santa Maria de Palautordera (9 sous, 6 diners diaris, i 7 lliures, 2 sous, 6 diners quinzenals). Sant Celoni havia de pagar 15 sous per dia i 11 lliures, 5 sous per quinzena, i així fins a completar la llista. En relació a aquest tema dels vigies existeix un plànol, fet a mà i molt incomplet i matusser, que mostra com s'han de col·locar els senyals i col·locar-se els vigies per observar els moviments dels francesos.¹

UNA FONT MOLT RECOMANABLE PER CONÈIXER EL DRAMATISME DE LA GUERRA AL BAIX MONTSENY I AL VALLÈS EN GENERAL: *LA GUERRA DEL FRANCÈS A GUALBA*, DE JOSEP BABORÉS I HOMS, RECTOR

A la Monografia núm. 14 de l'any 1999, vaig dedicar unes pàgines a la figura d'un personatge que va viure bona part de la seva vida a les terres montsenyenes, primer a Cànoves, més tard a Montseny i, després d'un breu pas per Vallgorguina i Sant Miquel d'Orpí, finalment durant més de vint anys a Gualba, parròquia de la qual va ser rector durant tot aquest període: Josep Baborés i Homs, a qui qualificava com a capellà guerriller i, al mateix temps, com a cronista de la guerra del francès a Gualba.

Per evitar innecessàries repeticions respecte a la seva figura, sovint contradictòria, i la seva obra força extensa, en aquestes pàgines voldria només recomanar la lectura de la seva crònica de la guerra del francès continguda en un manuscrit que conserva la Biblioteca Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú, al qual varem tenir accés amb motiu de la redacció, conjuntament amb els altres autors² del llibre *Història de Gualba, la vall de les aigües blanques*, editat per l'arxiu Diocesà de Barcelona l'any 2000.

Avui és més fàcil accedir a la lectura completa del text gràcies a l'edició que l'any 2002 en va fer Alvar Maduell sota el títol *La guerra del francès a Gualba (Història de la guerra de 1898 a 1814)*.

Més enllà de la ideologia de Baborés partidària de l'Antic Règim i contrària, per tant, a tot el que significava Napoleó i la revolució francesa, del seu suport incondicional al poble senzill i a la seva crítica implacable a les classes dirigents, l'obra conté una crònica dels fets bèl·lics ocorreguts a l'entorn de Gualba, però també de tot el Baix Montseny i el Vallès.

Per ella desfilen, en un o altre moment, els francesos invasors, els sometents i voluntaris que els ataquen sens descans, les errades i debilitats dels comandaments militars, les traïcions de les classes benestants i els enfrontaments dels exèrcits, però també les càrregues de tot tipus que havien de suportar els pobles, els pagaments diversos, els abusos d'uns i altres, el clima advers i rigorós, el despoblament de viles i pobles, els refugiats que fugen dels francesos i malviuen als pobles i a les parts més altes i amagades del Montseny, la mortalitat i la misèria general que tot això comporta, etc.

Des del principi de la guerra fins al final cap fet important que afecti a la comarca passa desapercebut, matisat, però, per la visió de Baborés que, des de Gualba estant, incita una i altra vegada a la violència furibunda contra l'invasor i no perdona cap mostra de debilitat, ja sigui de "los de Sant Celoni sempre descuidats/ per ser sos majors dels més agavatxats", o del seu col·lega, el rector de Campins, al qual dedica uns versos -amb motiu de que no incita al poble a atacar els francesos per por de les represàlies- que comencen així: "De vos, rector de Campins/ podran pensar los demás,/ parroquians i veïns/ que volieu ser francès."

En l'obra de Baborés hi trobarem des de la batalla tinguda a les serres de Corró, prop de Granollers, a primers de juliol de 1808, en la qual van participar sometents i voluntaris de tots els pobles vallesans i montsenyencs, fins a la derrota que aquests mateixos sometents van sofrir prop de Llinars a finals d'aquell mateix any, el setges d'Hostalric i de Girona, i tantes accions de guerra i de les guerrilles. Hi surten esmentats, en un o altre moment, gairebé tots els pobles que pateixen la guerra i molts llocs del Montseny. Així quan parla del que passava el mes d'abril de 1809 ens explica que "al Pla de la Calma passen i traspassen, a vint-i-set a Sant Segimon abrasen... Montseny de Munt, Matagalls ni La Castanya / poden librar-se d'aquella vil calanya."

Cal insistir en el fet que on Baborés fa unes descripcions més colpidores és quan narra les fugides de la gent per evitar les represàlies dels francesos quan aquests invadeixen els pobles, sovint en pèssimes condicions climatològiques i suportant tota mena de privacions. També en la descripció dels abusos de tota mena que pateixen la gent i la mortalitat tant elevada en deter-

minats moments de la guerra, més a causa de les circumstàncies tant difícils que de la pròpia guerra.

Sorprenentment, Sant Esteve de Palautordera no apareix esmentat en cap moment, contràriament al que passa amb tants i tants altres pobles veïns, com Sant Celoni, Mosqueroles, Campins, Riells, Fogars, Arbúcies, Gualba, etc., cosa que confirmaria el paper relativament secundari de la plana de Palautordera durant aquells anys, amb excepció de moments puntuals (sobretot en la segona part de la guerra) anteriorment comentats i documentats.

Palau (sense més precisions) sí que és esmentat en quatre ocasions. Són aquestes :

- 4 de juliol de 1811. Es refereix a les tropes castellanes que procedents del Vallès es retiren a Palau "sens deixar, saquejant, estaca ni clau". És l'inici del poema que els dedica a continuació dedicat a "gavatxs i castellans", entre els que no fa diferències, ja que -diu- , "tenim la terra plena/ de la maleïda mena/ de gavatxs i castellans."

- 5 d'agost de 1812. Les tropes de Milans es presenten a Gualba, Palau i Breda, on arriben quatre-cents soldats, encara que l'auxili que presten als pobles és prou qüestionable, segons Baborés.

- 31 juliol 1813. Les tropes de Suchet passen en gran nombre pel camí ral en direcció a França (15.000 homes i més de 500 carros). Les guerrilles dels pobles ataquen la reraguarda, entre elles hi ha "deu o dotze de Palau."

- 19 octubre 1813. Els francesos estan fortificats a Sant Celoni i des d'allà ataquen els pobles veïns: "Sabem que l'un dia pugen a Campins,/a Palau, Olzinelles i llocs veïns/ sent així que tots los rics los obeeixen,/hi van i los saquejen quan compareixen."

CONCLUSIÓ

Amb aquestes darreres pinzellades, voldria acabar aquests apunts que desitjaria que haguessin servit per apropar-nos una mica més a un escenari, potser no un dels principals, però que en alguns moments va viure i suportar també la guerra dita del francès. Alguns dels actors que es movien en aquest escenari eren les persones que vivien en un petit lloc del Baix Montseny, Sant Esteve de Palautordera, i si es van caracteritzar per algun tret destacat, diria que ho van fer per acollir en les seves masies disperses gent que havia hagut de fugir de les seves residències habituals per causa d'aquella guerra i que, amb tota seguretat, va tenir un destí força millor que la que es va haver de refugiar en boscos i cabanyes als racons més amagats del Montseny.

El fet de ser lloc de refugi d'expatriats des de l'inici de la guerra, no va evitar, però, que, posteriorment, els habitants de Sant Esteve haguessin de suportar la presència forçosa a les seves cases de les tropes que s'hi allotjaren

i les feren servir com a base de les operacions de guerra que, ara sí, tenien per escenari el pla que el poble comparteix amb Palautordera i des del qual arribaven fins al mateix poble de Montseny, per una banda, i a Mosqueroles i el pla de Santa Magdalena, per l'altra.

Aquests dos fets: presència al poble de molts refugiats des del principi de la guerra i de soldats a la segona part del conflicte, en la qual estan documentades algunes accions de guerra a la zona, ens podria arribar a fer qüestionar si les fonts pròpiament locals, principalment el llibre d'òbits de la parròquia, contenen tota la informació del moment en què els fets es produïren o poden ser fruit d'una reelaboració posterior en la qual s'ometessin – segurament per causa de la mateixa tribulació dels temps – algunes dades que afegirien dramatisme a les circumstàncies que es van produir a Sant Esteve de Palautordera entre 1808 i 1814.

NOTES

1. Està numerat amb el núm. MP 738 al dipòsit de plànols i mapes de l'ACA.
2. Josep M. Martí i Bonet, Leandre Niqui, Xavier Renau, Enric García Pey i altres.

FONS DOCUMENTALS

Arxiu Parroquial de Sant Esteve de Palautordera:

- Llibre d'òbits en el que figuren els anys de guerra 1808-1814.
- Llibre de testaments del mateix període.

Arxiu parroquial de Sant Esteve de La Costa del Montseny:

- Llibre d'òbits de Fogars de Montclús 1737-1815.

Arxiu Parroquial d'Arbúcies:

- Llibre d'òbits 1755-1818.

Arxiu Parroquial de Sant Celoni:

- Llibre 9 d'òbits.

Arxiu Històric Fidel Fita d'Arenys de Mar (AHFF):

- Fons generals (guerra 1808-1814).

- Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA):
- Diversos. Junta Superior de Catalunya.
 - (Caixes nº 17 a 21, 31, 68, 70,76, 170,171,175).
 - Inventario de los fondos documentales de la dominación napoleónica en Catalunya. (a càrrec de Gabrielle Vilar).
-

BIBLIOGRAFIA

J. BABORÉS. *Història de la guerra del francès*, manuscrit nº 7 conservat a l'Arxiu Museu Víctor Balaguer de Vilanova i La Geltrú.

J. BABORÉS. *La guerra del francès a Gualba*, edició a cura d'Alvar Maduell. Maduixer. Teià 2002.

M. GRIVÉ MASÓ. *Guerra dels francesos, 1808-1813*. Publicacions Montseny. Sant Celoni 1934.

J.M. MARTÍ I BONET; L. NIQUI; X. RENAU; E. GARCÍA PEY; J. PORTALS, I ALTRES. *Gualba, la vall de les aigües blanques*. Arxiu Diocesà de Barcelona, 2000.

A. MOLINER PRADA. *Catalunya contra Napoleó. La guerra del francès 1808-1814*. Pagès editors. Lleida 2007.

A. PÉREZ LARA. *Sant Esteve de Palautordera. Temps de records*. Ajuntament de Sant Esteve, 2000.

J.M. PONS GURI. *Diari d'uns anys de guerra (1808-1814)*. L'aixernador. Argentona 1993.

J. PORTALS MARTÍ. "Arbúcies, vila de pas, i Fogars, lloc de refugi, a la guerra del francès". *Monografies del Montseny*. Vol 11. Viladrau 1996.

J. PORTALS MARTÍ. "Un capellà guerriller. Mn. Josep Baborès, cronista de la guerra del francès a Gualba". *Monografies del Montseny*. Vol 14, Viladrau 1999.

M. RAMISA. *Els catalans i el domini napoleònic*. Publicacions de l'abadia de Montserrat. Barcelona 1995.